

Меріам - Лужницький

Дума

36286. Дріб. до 68064/5 231147
АТОРСЬКИЙ ТЕАТР

„НАШОГО ПРАПОРУ“. Вип. 5

МЕРІЯМ-ЛУЖНИЦЬКИЙ

26 III 6
4000

ДУМА ПРО НЕЧАЯ

НА 4 ДІЇ

З ПЕРЕДМОВОЮ ЮРИ ШКРУМЕЛЯКА Й РЕЖІСЕРСЬКИМИ ЗАВВАГАМИ
В. БЛАВАЦЬКОГО

ІЛЮСТРАЦІЇ РИСУНКУ Е. КОЗАКА

Ціна 1'50 зл.

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

Дозволено на вистави Староством Гродським
у Львові до ч. Л.Б.П. Поль.12/10/36 з дня 23/11936.

ЛЬВІВ 1936 Р.

ВИДАВЕЦЬ ІВАН ТИКТОР

Від Видавництва

Аматорська сцена є підвалиною театру. І щойно тоді сповнятиме вона гідно своє виховне завдання, коли подаватиме глядачам правдиві, лицарські постаті, без шкідливих викривлювань і несмачних сцен. Завданням аматорської сцени є не лише формувати світогляд своїх глядачів, але й живим словом вціплювати їм ці прикмети, завдяки яким наші предки стали безсмертні й перейшли в історію.

З уваги на брак у нас цього роду драматичних творів, Видавництво „Наш Прапор“ почало видавати бібліотеку для аматорських сцен

„Аматорський Театр“

Кожний випуск містить докладні режисерські завваги про обстановку, типи, а в міру потреби ілюстрації як повинні виглядати дієві особи й т. д. та вступ про песу.

Перший випуск „Аматорського Театру“ це драма на 3 дії з козацької бувальщини, Меріям-Лужницького п. з.

„Ой Морозе, Морозенку!“

Другий випуск це песа з нашого недавньо-минулого, Б. О. Пирятинського п. з.

„Їхав стрілець на війноньку!“

Третій випуск це драма з часів боротьби з червоною Москвою, П. Мерчука п. з.

„Ми йдемо в бій“

Четвертий випуск це драматичні картини минулого, Б. О. Пирятинського

„Цісарська Медаля“

Пятий випуск це

Дума про Нечая

α 10
А М А Т О Р С Ь К И Й Т Е А Т Р
„НАШОГО ПРАПОРУ“. Вип. 5

МЕРІЯМ-ЛУЖНИЦЬКИЙ

ДУМА ПРО НЕЧАЯ

НА 4 ДІЇ

З ПЕРЕДМОВОЮ ЮРИ ЩКРУМЕЛЯКА Й РЕЖІСЕРСЬКИМИ ЗАВВАГАМИ
В. БЛАВАЦЬКОГО

ІЛЮСТРАЦІЇ РИСУНКУ Е. КОЗАКА

Ціна 1'50 зл.

ЛЬВІВ 1936 Р.

ВИДАВЕЦЬ ІВАН ТИКОР

WSA-445-660

ВСІ ПРАВА ЗБЕРІГАЄ ВИДАВЕЦЬ
COPYRIGHT BY EDITOR

Право вистави мають лише ці читальні „Просвіти“, кружки „Рідної Школи“, „Сільського Господаря“ і інші аматорські гуртки які є точними передплатниками часопису „Наш Прапор“.

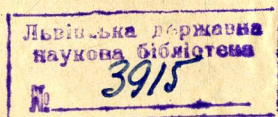
Всі товариства, які не є передплатниками часопису „Наш Прапор“ а виставлялиб цю песу відповідатимуть за порушення авторських прав.

З професійних театрів право вистави „Думи про Нечая“ має виключно театр „Заграва“ під артистичним проводом В. Блавацького.

Головний склад:

„НАШ ПРАПОР“ — ЛЬВІВ, КОСЦЮШКА 1а.

Друковано 1000 примірників.

СУПРОВІДНЕ СЛОВО

Дня 29. січня 1935. р. Театр «Заграва» виставив у Станиславові прем'єру «Думи про Нечая», що її тут друкуємо. Битком набита, переповнена театральна саля, старші й молодь, місто й село, наявно духова участь і пристрасні інтерпретації тутже, на місці, підчас дій і в антрактах, вияви прихильності авторові на прем'єрї і в рецензіях, — це найпевніші свідки, що таких драматичних картин, які ставлять нам перед очі наше минуле, нам сьогодні якнайбільше потрібно. Сьогодні, коли наше свідоме громадянство закивизоване політично, інтензивно думає про кращу майбутність і — саме тому щоразбільше цікавиться рідним, минулим, саме сьогодні такі картини, які в сценічному зеркалі показували б усесторонньо хвилини давньої слави, змагань, конфліктів і зарево тих огнів, якими горіли душі замітних історичних одиниць, — саме сьогодні такі картини необхідні. Вони мають нам служити двома способами для тої життєвої науки, яку подає історія: мають показувати, що варто нам з минулого черпати й наслідувати, і — чого оминати. І саме в оцих картинах палкого життя й трагічного кінця полковника Нечая автор зумів з хистом і літературним тактом змалювати одне і друге. Вдумчивий читач і вважливий глядач без труда догляне в цих картинах той конфлікт, що є предметом цієї трагедії: Конфлікт між безпосередною і палкою душею, що боліючи над тим, що довкруги бачить, не має хисту й змоги роздумати, хто винен, і приписує вину тому, що холодним розумом і спритом державницького будівничого змагає до високої мети — й не може зважати на терня по сучасній дорозі своїх рідних... Нечай і Хмель — бажають одного, бажають добра Україні, — та «Нечай — іскра, а Хмель — скала». І тому Нечай стає ворогом гетьмана, будучи його найкращим союзником по меті... А схопившись запізно, мусить себе покарати, — і в тому його трагедія. Подібні трагедії бували і в історії інших народів, та в нас вони нажаль були частіші і тому часто вирішували нашу долю в нашу некористь.

Послух рідному авторитетові — ось таємниця, що лежить в успіхах і в щастю народів, давно й сьогодні, на наших очах. Непослух — з яких би він не виходив причин — завжди мстився і мститься на загальному добрі. І тут, у цих картинах, уважливому читачеві чи глядачеві наслідки непошанування авторитету уже досить видні, — пізнав їх і сам Нечай і ринувся вмерти.

Та трагічна справедливість, яка карає винного на наших очах, —

ось виховна сторінка цієї драми. А та симпатія, яку відчуваємо до Нечая, хоч і не можемо хвалити його поведінки супроти рідної влади, гетьмана, ось — літературна сторінка цих картин. Ця літературна симпатія також справедлива, вона є для Нечая начебто нагородою за його остаточне самопізнання і за ту високу мету, яку і він леліав.

Супроводячи друк цієї книжки таким вступним словом, бажаємо щиро, щоб ця драма збагатила репертуар наших театрів і краєвих аматорських сцен, — щоб збільшила зацікавлення якнайширших верств громадянства рідною історією, — та щоб так автора цієї драми як також інших наших драматургів побудила створити більше подібних творів, беручи за тему і подібні трагічні моменти і зовсім світлі дні слави нашої історії.

Юра Шкрумеляк

Львів, у березні 1936.

ОСОБИ:

Гетьман Богдан Хмельницький

Полковник Нечай

Князь Корецький

Раїна, його сестра

Горпина, її няня

Підкоморий Забегловскі

Лицар з Тогенбургу, сотник військ
бранденбурського курфюрста

Генеральний писар І. Виговський

Полковник І. Богун

Полковник М. Мозира

Полковник Х. Вешняк

Полковник А. Жданович

Митрополит С. Косів

о. Йосаф

Шляхтич Косаковскі

Сотник Гавратинський

Сотник Шпак

Хоружий

Нарід, гетьманські гвардисти,
черці

І. дія в Корці, II. дія в Чигирині,
III. дія в Києві, IV. дія в Красному
Діється: осінь 1650 — зима 1651.

Received of the

of the

of the

of the

of the

of the

of the

of the

of the

of the

of the

of the

of the

of the

of the

of the

of the

of the

of the

of the

of the

of the

І. ДІЯ

В Корці

Світлиця, багато прибрана в замку князів Корецьких. Дубові столи. Вхід ліворуч і праворуч. В задній стіні два великі вікна. Через них видно город. Сумерк.

Раїна стоїть оперта об вікно, профілем до глядачів. Біля стола стоїть її нянька, старенька Горпина, й плаче.

І. ЯВА

ГОРПИНА: Не їдь, Раїночко *(хлипає)*. Не їдь від нас. Правда, зле тобі тут, але воля Господа, нагородить тобі Він на кращому світі. А знаєш ти, яке життя тобі за козаком буде? Ні хати, ні спокою...

РАІНА: Незмінна моя воля, няню. Не зламиш моєї постанови. Сказала — так і слова додержу. Ось, ось прийде він. А потім — *(хитає зневажливо рукою)* хай повінь!

ГОРПИНА: Занапастить він тебе, голубко. Занапастить. Піде у бій, не вернеться — якеж тобі життя буде? Сюди вже не повернешся *(хлипає)*. Знаю, я, знаю, не побачать тебе вже очі мої.

РАІНА *(підходить до неї, лагідно)*: Побачимось, няню, побачимось. Тиж сама кажеш, що на цьому світі ні щастя, ні нагороди немає. Чиж не краще буде на тому?

ГОРПИНА *(дивиться кохаючи на неї)*: А до тебеж, голубко моя, ввесь світ сміється. Навіщо губити свою долю? *(знову починає хлипати)*. Хтож розчесе чорні коси твої *(гладить її по волоссі)*, хтож приголубить, хто тобі оченята зі сну проміє...

РАІНА *(мрійливо)*: Буйний вітер розчесе коси мої, степ приголубить, перлиста роса очі проміє. *(радісно)*: Няню! Хібаж ти не знаєш, що на бій я йду, на вогненний бій? Хібаж ти не відчуваєш, яка радість мати всіх проти себе, що на цілій Україні нас тільки двоє буде: я і Нечай. Двоє рідних собі по крові... Няню! Коби ти знала, як мені набридли ці всі слова кохання, якими частують мене сусіди брата мого, всі ці їхні шляхецькі дотепи й перехвалки... І коли я побачила Нечая, то неначе в затухлій коморі хтось вікно відчинив, я прочуняла з цієї тяжкої змори, що дусила мене, віддихати вільно не давала. Повіяло від нього леготом степу, очайдушним, вічно молодим життям. Няню, ти цього не розумієш, ти не знаєш, що значить, довгими роками мучитись в темниці й врешті побачити сонце...

ГОРПИНА *(здивовано)*: В якійже темниці, Раїночко? Щож ти вигадуєш?

РАІНА *(весело)*: Кажуж тобі, няню, не розумієш. І ніколи не зрозумієш, ні ти, ні брат мій, ні всі ці приятелі брата мого.

ГОРПИНА: Ой, розумію я, Раїночко, що зле воно буде. Погано буде. Як нагадаю, як то пан наш князь велів службі викинути

Нечая, то аж дроз по тілі проходить. Погано воно буде, Раїночко...

РАІНА: А ти бачила його іскристі очі, його переможну усмішку? Кажу, пусте, няню. Ну, обітри сльози, щоб хто не побачив, що ти плакала, і заклич сюди мого брата. Ще перед виїздом хочу йому дещо сказати...

ГОРПИНА (*обтирає обличчя і йде в напрямі дверей*): Та йду, вже, йду. Тількиж там гості тепер у нього...

РАІНА (*перериває*): Знаю, знаю. Та це нічого, скажи, що важне діло у мене до нього є. Ну, йди.

ГОРПИНА (*ще раз дивиться, неначе отягаючись, і відходить*).

II. ЯВА

РАІНА (*сама, підходить до вікна, дивиться*).

Павза

III. ЯВА

ГОРПИНА (*вертається*): Казав, що зараз іде. (*тихо*): Є в нього підкоморний «моцюм панє»... пан сусід...

РАІНА (*всміхається*): Ох, мій жених. Може воно й заручини мають сьогодні бути?

ГОРПИНА: Е, ні, щось невеселі вони сиділи.

РАІНА: Ну, добре, няню, йди вже, щоб тебе тут не застав.

ГОРПИНА (*хоче плакати*): Не опускай мене старої, Раїночко... (*чутно, що хтось отворив двері, гамір голосів і знова двері зачинилися*).

РАІНА (*тихо, гостро*): Йди вже. Я до тебе прийду.

ГОРПИНА (*отягаючись, виходить*).

IV. ЯВА

Входить сильним кроком князь Корецький

КОРЕЦЬКИЙ (*гостро, зривано говорить, по виді гордий магнат*): Ти бажала собі?

РАІНА (*гордо*): Хотіла з тобою попрощатись.

КОРЕЦЬКИЙ: Попрощатись? Кудиж то ваша милість забажали вирушити?

РАІНА: Ти знаєш, куди...

КОРЕЦЬКИЙ: Ні, я того не хочу знати. І не дозволю тобі опускати мого замку без мого дозволу. Надоїло мені слухати теревенів, що їх гнув тобі цей православний митрополит. Мій приказ повинен тобі вистарчити (*легко-глушливо кланяється*): Вибач, мені ніколи, гості є.

РАІНА (*спокійно*): Знаю. Твій гість може пождати, а мені ждати ніколи. (*підходить до нього і витягає руку*) — (*спокійно*): Прощай. Може ми й не завжди були з собою в згоді, та це не моя вина. А якщо й моя — так прости.

КОРЕЦЬКИЙ (*не бере руки*): Що ти верзеш?

РАІНА (*поволі*): Хочу попрощатися з тобою...

КОРЕЦЬКИЙ (*гнів*): Ти знаєш, я жартів не люблю. Чиж маю біля тебе сторожу поставити?

РАІНА: Навіть якби ти мене і в диби закував, то воно на ніщо не здалося б...

КОРЕЦЬКИЙ (*догадливо, з глумом*): То воно так? Панна Раїна зо своїм любчиком знюхалася! Добре знати. (*глумливо сміється*). І ти мені так спокійно говориш, думаєш, що я з заложеними руками дивитися-му на козацькі зальоти до княжни...

РАІНА (*підхоплює*): Раїни Корецької, рідної сестри великоможного пана на Корці... ох, скількиж я вже разів цю пісеньку чула...

КОРЕЦЬКИЙ (*дивиться гнів* на неї).

РАІНА (*глумливо*): Ну, щож, забув уже далше? Може тобі підповідати треба?

КОРЕЦЬКИЙ (*здержує гнів*): Раїно, ти мене ще не знаєш...

РАІНА: Як я тебе прекрасно, братіку, знаю! Навіть ти сам себе так не знаєш, як я тебе... Для слави свого роду ти готов усіх людей вигубити, найрідніших своїх на палі посадити, цілий світ з вогнем пустити. Все для пана на Корці! Поклоняйтеся йому всі язици. А ти кажеш, що я тебе не знаю...

КОРЕЦЬКИЙ (*холодно*): Не прийшов я тут, щоб почути твою думку про себе, байдужа вона мені. Але ти одну правду сказала: свого роду я поганьбити не дам. І коли ти тепер не повиноєшся моїй волі, то ще монастирів у Річипосполитій не бракне. Жінки в нашому роді...

РАІНА (*вибухає*): Були на те, щоб вам дітей придбати, щоб через них ви могли з другими могучими родами в посвоячення входити й таким чином якнайбільше впливів і значіння мати. А чи ви питаєте якоїнебудь жінки, чи вона серце має, чи вона має душу? Чи ви колинебудь радилися їй? Вимінним грошем, звичайною обіговою монетою є у вас жінки. Але я не дозволю торгувати собою, пане на Корці. Я не буду бездушним рушником, що має звязати руки двох князівських родів на те, щоб вам було добре, щоб ви могли гучніше викрикувати в соймі й щоб більше влади в руках своїх мати! Ні, Раїна, не це, мій брате. А за Раїною стоїть такийже сам, як вона — Нечай!

КОРЕЦЬКИЙ (*скипів*): Не смій вимовляти в мойому замку імени цього бунтаря.

РАІНА: Смію, братіку, вимовляти. Не тільки вимовлятиму, але й кричатиму його ім'я. Співатиму думу про нього... (*Поважно*). Зрештою, він, Нечай, нічим не гірший від нас.

КОРЕЦЬКИЙ: Годі! Замовчи! (*підходить поволі, рішуче до дверей*).

РАІНА (*закладає руки на грудях, поволі*): Служби тобі треба?.. О, князю Корецький, який ти могучий в тій хвилині! Шкода, що не бачать тебе представники інших, могучих родів...

(*Чути гамір голосів: один виразний голос*).

ГОЛОС (*за сценою*): Кажуж вам, лицарю! Вийшов тільки до іншої кімнати. Найдємо його, моцюмпане, найдємо! (*відчиняючи двері*): Яж тут, як дома...

V. ЯВА

Входять підкоморий Забегловскі й лицар з Тогенбургу

ЗАБЕГЛОВСКІ: А, от! А не казав я! Є згуба, моцюмпане. А то сотник з Тогенбургу вже непокоївся, мовляв, діло важне, а тебе нема. О, і пані Раїночка, вітаю, вітаю (*цілує одну і другу руку Раїни*).

КОРЕЦЬКИЙ (*затискає уста й успокоюється, вітається з Тогенбургом*): Дозвольте, що я познайомлю вас з моєю сестрою: сотник військ бранденбурського курфюрста (*Тогенбург низько кланяється*), моя сестра Раїна.

ТОГЕНБУРГ (*вибачаючися*): Ви вибачте, ваша милість, що непокою вас у такій мабуть невідповідній хвилині...

ЗАБЕГЛОВСКІ: Але, чому ж невідповідна..., моцюмпане, зовсім відповідна... Я такий радий, що бачу окрасу роду Корецьких, нашу, моцюмпане, незрівнану Раїночку... (*знов цілує її в руку*).

КОРЕЦЬКИЙ (*квасно*): Може дозволите до мене, панове! Свобідніше буде!..

ЗАБЕГЛОВСКІ: Але чому свободніше, моцюмпане, чому свободніше?! Тут так свободно, так мило, ну, скажіть самі, лицаре з Тогенбургу, чи ж тут не свободно? І чи у вас можна побачити таку красу, моцюмпане, таку... моцюмпане...

РАІНА (*перериває*): Може й справді я залишу панів самих (*легко, глумливо*): Не слід жінці прислухуватися тайнам мужчин...

ЗАБЕГЛОВСКІ: Яким тайнам, чому не слід? Та чи ж найшовсяби, моцюмпане, хтось з мужчин, який усе, усе до чиста не сказавби такий прекрасній істоті, як ось панна Раїна (*цілує її в руки*). Чи найшовсяби хтось, що мавби якусь тайну й не сказав їй у це рожеве, моцюмпане, вушко?

РАІНА (*квасно посміхається*): Надто ласкаві ви, але я справді не хочу перешкоджувати...

ТОГЕНБУРГ: Ви нам зовсім не перешкоджуєте, княжно, але, якщо дозволите, то я скажу тільки кілька слів (*кланяється в сторочу Кор.*) їх милості, вашому братові...

ЗАБЕГЛОВСКІ: Але кажи собі, моцюмпане, лицаре з Тогенбургу, скільки завгодно, але чому ж ви, Раїночко, хочете осиротити наше товариство? Хібаж вам може, моцюмпане, не приємно зі мною...

РАІНА (*зневажливо всміхається*): Ні, тільки, бачите, й мені ніколи, я-ж зараз виїжджаю...

КОРЕЦЬКИЙ (*гнівно до неї*): Я сказав, Раїно, що я ще про це з тобою поговорю...

ЗАБЕГЛОВСКІ: А деж би ми тепер пустили вас від себе, моцюмпане, Раїночко! Щож то, хібаж ми варвари, не дай Господи! Шляхта ми, моцюмпане...

РАІНА: Ні, таки вибачте, мені вже час...

КОРЕЦЬКИЙ (*підступає до неї, тихо-гостро*): Раїно, я ще раз повторюю тобі...

РАІНА (*всміхнена, рішучо*): Знаю, але й ти знаєш! Годі! Тепер не час!

ЗАБЕГЛОВСКІ: Та якжеж воно, моцюмпане, що воно таке?!

ТОГЕНБУРГ: Ви дозволите, може, ваші милості, що я пожду у вашій кімнаті...

*ЗАБЕГЛОВСКИ: Та що ви, лицаре з Тогенбургу, хібаж ви нам не допоможете затримати Раїночку...

КОРЕЦЬКИЙ *(тихо, гнівно, до Раїни)*: В темницю тебе вкину...

РАІНА *(глумливо дивиться на нього)*.

ЗАБЕГЛОВСКИ: Деж би ми, моцюмпане...

VI. ЯВА

(Вбігає заляканий гайдук, побачив усіх і спинився на місці)

КОРЕЦЬКИЙ *(сердито)*: Ти чого?

ГАЙДУК *(низько кланяється, тремтить)*: Ваша милість... ваша милість... Я не винен. Знову він... ваша милість...

КОРЕЦЬКИЙ *(гукає)*: Ну?!

РАІНА *(спокійна, камінна)*.

ГАЙДУК *(на смерть заляканий)*: Ва-а-а-ша ми-и-и-и-...

ЗАБЕГЛОВСКИ *(підходить до нього)*: А хтож тобі, моцюмпане, язичка надрізав?

ГАЙДУК: При-и-и- їха-а-а-в...

(Двері нагально відчиняються і з'являється Нечай).

VII. ЯВА

НЕЧАЙ *(обкидає зором всіх, до гайдука)*: Не мусиш мене зголошувати! Геть! Я сам себе зголошу!

ГАЙДУК *(швидко вибігає)*.

VIII. ЯВА

КОРЕЦЬКИЙ *(без шаблі)*, ЗАБЕГЛОВСКИ *(з шаблею)*, ТОГЕНБУРГ *(з мечем)* — *(німіють)*. РАІНА *(радісно всміхаючись, шепче)*: Нечай!

НЕЧАЙ *(по хвилині)*: Щож, не пізнали, вашності, старого знайомого?

ТОГЕНБУРГ *(поволі кладе руку на меч)*, КОРЕЦЬКИЙ *(хапається за шаблю і бачить, що її нема)*.

ЗАБЕГЛОВСКИ *(добродушно, здивований)*: Як Бога мого кохам! Пан полковник Нечай!

НЕЧАЙ *(глумливо)*: Ну, й дяка вашим милостям, що пізнали Нечая... А то я думав, лицарю з Тогенбургу, що ви вже забули нашу останню зустріч...

ТОГЕНБУРГ *(холодно)*: Не надіявся я, полковнику, вас тут побачити... Тимбільше тішуся, що так швидко віддам вам довг...

НЕЧАЙ *(кланяється)*: Дозвольте, що сьогодні не зможу вам слухити... Не слід заручини зі шаблею святкувати... А сьогодні я по суджену приїхав...

РАІНА *(поволі підходить до Нечая і стає по його боці)*.

ТОГЕНБУРГ *(подається крок назад)*.

ЗАБЕГЛОВСКИ: О-о-о! Моцюмпане!

КОРЕЦЬКИЙ *(хоче зловити за руку Раїну)*.

НЕЧАЙ *(витягає шаблю)*: Поволі, князю! З вами я окремо полічуся і, на жаль, також не тепер!

КОРЕЦЬКИЙ *(кричить)*: Тогенбург!

НЕЧАЙ *(кричить)*: Шпаченку!!

ТОГЕНБУРГ *(витягає меч і хоче кинутися)*.

(Шибі з вікон з тріскотом вилітають і крізь них всувається кілька рушниць. Видно козаків).

КОРЕЦЬКИЙ *(репетує)*: Служба! До мене!

НЕЧАЙ: Спокійно, панове! Не хвилюйтесь! Чиж не жалко цінного життя? Чиж не шкода ваших тіл для рушниць?... *(поволі вкладає шаблю до похви)*. Будь ласка, князю, ні слова!... А щоб ясніше було додаю, що це твої козаки стоять з наготовленими рушницями, вони вже давно в моїй службі... Я вже їх до себе взяв... Не хвилюйтеся, панове, тихо, тихо... Бачите, рушниця може вистрілити, ну й кровця потече... *(бере за руку Раїну)*. Тихо, вашмості, тихо! *(Раїна виходить)*.

ІХ. ЯВА.

НЕЧАЙ *(кланяється глумливо)*: До побачення, вашмостям! А з тобою, Тогенбург, я ще побачуся!

(виходить).

ТОГЕНБУРГ *(хоче кинутись за ним)*.

КОЗАК *(коло вікна)*: Стій, бо стрелю...

ТОГЕНБУРГ *(спинюється)*.

ЗАБЕГЛОВСКИ *(перелякано повторює)*: Моцюмпане, моцюмпане....

За сценою чути пісню: *»Гей, гук! мати, гук!*

Де козаки йдуть...

Дужий голос Нечая: *І веселая та доріженька
куди вони йдуть...»*

З ним зливається жіночий голос: *»Куди вони йдуть...»*

Німа сцена

ЗАБЕГЛОВСКИ *(шепче)*: Моцюмпане, моцюмпане...

ЗАВІСА

II. ДІЯ

В Чигирині

Простора, багата світлиця в палаті гетьмана Б. Хмельницького. По середині широкі двері з малим передсінком, праворуч і ліворуч менші. Кругом коври і килими. Під стінами ослони, вкриті коврами. По середині великий стіл. На ньому чорнильніці і кілька гусячих пер. Кругом стола високі крісла. Осінній ранок.

I. ЯВА

Генеральний писар Виговський і чигиринський полковник Вешняк ходять по кімнаті й балакають.

ВИГОВСЬКИЙ (по хвилі): В якомуж світлі ми виступаємо? Коли Хмельницький залізною рукою буде козацьку державу, коли до нас заїжджають чужосторонні посли, обіцяють нам свою поміч, коли гетьман навязує звязки з Уграми й Шведами, женить свого Тимоша з донькою господаря Молдавського, коли Венеція посилає до нас свого посла Віміну — тоді у війську робить бунт не хто інший, а сам брецлавський полковник, Нечай! Погано воно, друже! Не добудемо ми того, чого хочемо, Хведоре Якубовичу, якщо так далі буде. І хто бунтує? Один з найкращих вояків!

ВЕШНЯК: Воно бачите, генеральний писаре, може й не так погано. Нечай прудка людина, загонистий козарлюга, може й воно не так задумав, як вийшло.

ВИГОВСЬКИЙ: Хай він залишить нам думати, що краще для козацької держави а що гірше. Не прохали ми в нього поради. Але хто збирає чернь і забирає землі всупереч зборівському договору й коли робить це полковник козацького війська, так хай має сміливість і випити за це...

ВЕШНЯК: Думаєте, генеральний писарю, що...

ВИГОВСЬКИЙ: Гетьман рішився вчора. І зовсім справедливо. Щож, каже: коли я звичайних бунтарів велю розстрілювати, то з якоїж речі шадити отамана бунтарів?

ВЕШНЯК: За міцно, генеральний писарю, рішуче за міцно. Не отаман бунтарів він, а щирий палкий козак!

ВИГОВСЬКИЙ: Смішні ви, Хведоре Якубовичу! Коли всі палкі й щирі козаки піchnуть кожний з окрема виконувати свої хочби й найбільш справедливі задуми, то нашу козацьку державу скоро чорти візьмуть! Чиж ви не розумієте, що найбільший ворог то не той, хто проти нас стоїть і якого ми знаємо, а той, що в нас сидить і которого ми не знаємо. І так було завжди! Не били нас другі а ми себе душили власними руками. Здушили ми повстання Наливайка, здушили Лободу. Самі в собі носимо ми заразки розкладу й одним з таких заразків є саме Нечай!

II. ЯВА

Входить гетьманський гвардист і голосить.

ГВАРДИСТ: Київський полковник Антін Жданович (*пропускає полковника й відходить*).

III. ЯВА

ЖДАНОВИЧ: Доброго здоров'я! (*витається*). Мабуть гаряче буде сьогодні, що? На полудне суд визначили, правда?

ВИГОВСЬКИЙ: Так, на полудне. Внедовзі пічнеться.

ЖДАНОВИЧ: Кажуть, що Нечай вже вчора прибув до Чигирину... зі своїм полком...

ВИГОВСЬКИЙ: Знаю про це. Ну, хібаж він у гетьманській столиці не відважиться почати бунт?!

ВЕШНЯК: Я ще раз кажу, що гетьман надто гаряче взяв до серця листа короля...

ВИГОВСЬКИЙ: Хібаж не скажете, що Нечай приятель гетьмана Богдана?

ЖДАНОВИЧ (*глумливо*): Добрий приятель! Один з кращих!

ВЕШНЯК: Не є він приятелем, але знову й не такий дуже ворог!

ВИГОВСЬКИЙ: Нісенітниця верзете, полковнику! Як уосіблення бунту може бути приятелем порядку? Вже самі порівняйте: гетьман Богдан з цього вулкану на Україні творить величаву камінну палату, а Нечай розкопує ще більше вулкан, щоб гаряча лява ввесь край затопила! А ви кажете: не ворог він! Не тільки ворог порядку, ворог старого Хмеля, але він і ворог нашої держави. І не зійдуться вони зі старим Хмелем, так, як не сходяться вогонь і вода.

ЖДАНОВИЧ: Є ще й третій, що йому не подорозі з ними обидвома: Богун.

ВИГОВСЬКИЙ: Справедливо! Але чи збирає він своє військо? бунтує чернь? викрадає жінок? забирає чужі землі...

ВЕШНЯК (*перериває*): Не чужі, генеральний писарю, не чужі... В подільському воевідстві хібаж не живуть Перси, тільки наші брати...

ВИГОВСЬКИЙ: По пунктам зборівського договору ми не маємо права вглядати в подільську губернію. А договір робив гетьман Хмельницький. Він вже знає, чому зробив так а не інакше. Військо має слухати а не питати, чому воно так, ані самому вирішувати, чи зле воно чи добре!

Павза

ЖДАНОВИЧ (*півспівом*): Тільки Бог святий знає
Що Хмельницький думає, гадає,
Об тім не знають ні сотники,
Ні отамани курінні, ні полковники...

ВИГОВСЬКИЙ: І правильно, що не знають, бо їхня річ не знати. Їхня річ шабля і послух.

Павза

ЖДАНОВИЧ (*півголосно*): А казали мені сьогодні, що Нечай гостинця гетьманові привіз. Може й справді миритись хоче...

ВЕШНЯК: Яж кажу, не такий страшний чорт, як його малюють.
 ВИГОВСЬКИЙ (*задумано*): Не вірю я в миролюбіє Нечая. Не має сили спинити розбурханої ріки: звалить вона всі запори, знесе всі мости, затопить хати й поля, розіллється широко й — згине.

IV. ЯВА

ГВАРДИСТ: Корсунський полковник Лукіян Мозира.
(пропускає полковника й виходить).

V. ЯВА

МОЗИРА: Доброго здоров'я! Думав я, спізнюся, а тут бачу ще навіть і виновника немає. Знаєте, цілий Чигирин гуде: Нечай го-стинця Хмелеві привіз. Скрізь збирається нарід, щоб поздоровить його — люблять Нечая!

ВИГОВСЬКИЙ (*задумано*): Хтож з людей не любить зла?

VI. ЯВА

ГВАРДИСТ: Винницький полковник Іван Богун, *(пропускає полковника й виходить).*

VII. ЯВА

БОГУН (*в дверях клониться холодно. Підходить ближче і мовчки виходить за всіма, при кінці з Виговським*): Не радо приходжу сюди, пане генеральний писарю! Просив я саме гетьмана, щоб звільнив мене від цього!

ВИГОВСЬКИЙ: Чомуж, полковнику! Виж не побратим Нечая, ні свояк його. А навіть навпаки, ви його мабуть чи не найкраще знаєте? Тому то гетьман і вибрав вас...

БОГУН: Знаю, говорив мені це... Але всі знають, що в Україні для нас обидвох немає місця. І зновуж, коли б я мав вибрати собі побратима, то я вибрав би тільки... Нечая.

ВИГОВСЬКИЙ: Алеж хібаж у вас інші державницькі задуми... Виж, хіба, не подаватимете руки бунтареві?...

БОГУН: Як вояк — ні, як його брат по крові — так!

Павза

ВИГОВСЬКИЙ: Ви зголосили це гетьманові, полковнику?

БОГУН: Так. Саме від нього вертаюся.

ВИГОВСЬКИЙ: А гетьман?

БОГУН: Велів мені бути членом суду, бо це військовий суд а не чорна рада. Я повинувався йому, як своєму найвищому вождові, що й вам кажу, як голові суду й заступникові гетьмана (*підходить до вікна й дивиться, полковники шепчуть між собою, довга, важка павза*).

ВИГОВСЬКИЙ (*ходить хвилину по кімнаті, відтак виглядає за двері, шепче щось з гвардистом і стає за столом, полковники відповідно уставляються*): Панове, як заступник гетьмана всієї України, Богдана Хмельницького, скликав я вас на суд над брацлавським пол-

ковником, Данилом Нечаєм. По наказу гетьмана, суд може відбутися без винувника, якому доручено приїхати на цей суд і який, як усім відомо, є в Чигирині.

Їх милість польський король Ян Казимир, переслав листа до гетьмана Богдана, бо до короля Яна Казимира прийшли супліки, скарги від князя Корецького, гетьманів польських Лянцкоронського і Калиновського, що брацлавський полковник Нечай...

Здалеку чути пісню: »Гей гук мати, гук...

Де козаки йдуть...

співає її Нечай сам. А вслід за цим, що раз сильніший хор козаків:

»І веселая тая доріженька

Куди вони йдуть«...

За сценою гамір. Оклики наробу: Нечаєнко, слава, слава, Нечаєнко! Нечаєнко!

ВЕШНЯК (*радісно*): Нечай іде. (*Всі хвилюються, крім Богуна*).

ВИГОВСЬКИЙ (*холодно*): Значить, підождемо на винувника!

За сценою оклики: Нечаєнко, Нечаївці! — Гамір, сміхи, знову спів Нечая. Вже близько: »І веселая тая доріженька, куди вони йдуть«...

VIII. ЯВА

ГВАРДИСТ: Брацлавський полковник, Данило Нечай (*відходить*).
ВСІ (*сидять неповорушно*).

IX. ЯВА

НЕЧАЙ (*входить швидким кроком, бачить зібраних і здержується*).

Павза

За сценою гамір стихає.

НЕЧАЙ (*злегка кланяється*): Здорові були, панове товариство!

ВИГОВСЬКИЙ (*холодно*): Ви спізналися, полковнику!

НЕЧАЙ (*сухо*): Вибачте! Тепер важко протиснутися вулицями гетьманської столиці... Не звик!

ВИГОВСЬКИЙ (*показує йому рукою осібне місце. Нечай не сідає*).

Заложив руки на грудях, підходить ближче й стоїть. Виговський бере в руки папір і читає): Панове, як я вже сказав, прийшли

скарги на полковника Нечая, що він: зломив другий артикул зборівського договору й забрав до свого полку сусідні округи подільського воевідства, що він: всупереч перемирю і задумам гетьмана Богдана, збирає війсьکو на кордонах своєї землі й втягає у військовий список крепаків-підданих короля і врешті, що він: схопив силою в князя Корецького, сестру його, Раїну, княжну Корецьку. Гетьман Богдан передає вам, панове, усі ці закиди й моїми устами додає, що полковник Нечай виявив непослух, ширить бунт у рядах козацьких полків, і так зневажив козацьке ім'я, за що, як військовий старшина підпадає під генеральний військовий суд. Що ви на це, полковнику Нечаю?

- НЕЧАЙ (*неповорнуто стоїть*): Якщо ваша ласка, пане генеральний писарю, чи не могли б ви мені сказати, чому саме *ви* мене судите?
- ВИГОВСЬКИЙ (*морщить брови*): Полковнику, говорите не до речі!
- НЕЧАЙ: Зовсім до речі! Аджеж своїми злочинами виступив я не проти козаків, чомуж отже судить мене козацький військовий суд?
- ЖДАНОВИЧ: Хібаж ви не є козацьким полковником?
- НЕЧАЙ: В такому разі, чому не судить мене обурений моїми «злочинами» гетьман всієї України «батько Зіновій Хмельницький»?
- ВИГОВСЬКИЙ: Присуд видасть гетьман Богдан — розглядаємо справу в його імені — ми. Ми всі відповідаємо за свої вчинки перед нашим гетьманом.
- НЕЧАЙ (*по надумі*): А чи не була б ваша ласка сказати мені, пане генеральний писарю, перед ким відповідає за свої вчинки гетьман Богдан?
- ВИГОВСЬКИЙ (*гостро*): Пане полковнику, вашим начальним вождем є гетьман Богдан Хмельницький, перед ним і перед нами ви відповідаєте за ваші вчинки, ні при чому тут ваші сумніви. Постать батька Богдана є надто світляна й ясна, щоб ви своїми низькими підозріннями й сміливим твердженням могли її зневажити. За його вчинки ми своїми шаблями відповідаємо, майте-ж ви відвагу відповісти за свої!
- За сценою гамір, крики товпи*: Виходь, Нечаю! Плювать на них! Веди нас! (*Виговський слухає криків а відтак звертається до Нечая*), (*глумливо*). А може це ваша єдина оборона, полковнику? Цього я і сподівався! Виж тим тільки воюєте!
- НЕЧАЙ (*скипів*): Неправда, Виговський! (*бе рукою по шаблі*). Ось моя оборона, ось чим я воюю! На кінці того меча є всі ваші перемиря — ось, моя справедливість і воля! Де ваша воля, вчені голови, задивлені в чорнильниці, ви, що будете державу на леді?! Хто не так думає, як ви й поступає не так, як ви, цей зрадник — а навпаки, хто ходить вашими крутими стежками — цей герой!! Ви всі тут, і Хмельницький...
- БОГУН (*встає, кладе руку на рукоять шаблі*).
- ВИГОВСЬКИЙ (*гостро перериває*): Стійте, Нечаю! Ні слова більше! А то вас велю гвардистам вивести! (*До Богуна*). Сідайте, полковнику!
- НЕЧАЙ: Ось якої співаєте! «Велю гвардистом вивести!» А може краще Татарам або Москалям! Вониж за гроші вашого рідного брата повісять! Так, оточуйтеся ними, бо ті, що над ними панують, знають, кому ви служите!
- ВЕШНЯК (*прохаюче*): Отямся, Даниле!
- НЕЧАЙ (*гірко-глумливо*): Отямся, кажеш! А чомуж ви не отямлюєтеся? Чомуж ви не бачите, того, що я бачу? Чомуж ви не чуєте тих тисяч скарг і прокльонів, що падають на вашу голову? Чомуж ви не хочете вірити, що ось-ось треба тільки подати руку цьому бідному крепакові, цьому смердові, цьому людському звіреві а з нього зробіться вільна людина. Чомуж ви мене судите, мене єдиною, що не хоче йти по задумам Хмельницького, не хоче нікому піддатися, тільки своїм народом, цим нещасним крепакам? (*Павза*) Автім чи це задуми Хмельницького?
- МОЗИРА: Зрозумійже, Нечаю, що гетьман не може думати тільки про сьогодні, але мусить пригадатися і над завтра.

НЕЧАЙ: А чиж завтра не відповідатимем за сьогодні? Для когож це завтра? Завтра належить саме цій черні, тим звірятам в людській подобі про яких ви навіть і чути не хочете. І тому ви завжди оглядаєтеся на других, завжди комусь служите! А кожний зрив, кожний прояв волі, кожну жажду бачити те сонце, що є власністю нас всіх — ви звете бунтом. А для усмирення цього бунту ви звете всіх на поміч. Всіх: і турецького султана й татарських ханів, Угрів, Волохів — чорт зна кого! А за кілька днів ви знову з цимиж самими бунтівниками йдете на цихже Татар, Турків, Волохів. У всіх просите помочі, всім кланяєтеся, тільки у своїх помочі не просите. Свої для вас — що!

ВИГОВСЬКИЙ (*зимо*): Повторюю вам, полковнику, що ви не на чорній раді, а на суді. А ви тут не бороните себе, тільки обвинувачуєте других!

НЕЧАЙ (*гордо*): Так, бо суд надо мною, то суд над бажанням волі для всіх — всіх, що живуть на цій землі. Ніякі реєстрові, вільні чи інші левенці або опришки. В них просить помочі, їм дайте вольности. Кожний з них зродився вольний і вольний має вмерти. Якщо це є злочином, якщо це є зрадою, так судить мене. Але не мене, брацлавського полковника, а простого, звичайного, вольного козака Нечая!

(*Відпиняє шаблю, витягає пернач*)

Ось вам мої полковницькі клейноти, ось вам пернач і полковницька шабля (*кладе на стіл*). Віддаю вам їх, бо знаю, що по зборівському договорі ви знову мусите зробити якийсь договір, а тим разом, як зачуваю, з московським кесарем. Як не Ракочі чи молдавський господар, то московський цар, але ні один українець не робив ніколи згоди з Україною, не годні ми між собою домовитися. Не покоровся я ще нікому, не піду в ярмо московського царя! Хай згину я від рідної кулі, але Нечай згине вольний! Судить мене!

(*Відходить на бік*)

ВИГОВСЬКИЙ (*спокійно*): Ви всетаки не розумієте нас, полковнику. І в тім найбільше лихо, Ваше, наше і всієї України! Інше діло військовий послух, інше діло державницькі задуми й звязки. Коли б так усі...

За сценою гамір: Де Нечай, виходь, Нечаю, виходь а то розвалимо гетьманську палату!

НЕЧАЙ (*глумливо*): Облиште, Виговський! Ми всі знаємо, в чому річ! навіщо повторюватися! Гетьман чує в мені ворога, бо таким я і справді є і просто боїться мене.

ВИГОВСЬКИЙ: Чи не замічно, полковнику?

НЕЧАЙ: Зовсім не замічно. Не боїться він Нечая, а боїться тої стихії, того нестримного гону! Але хочби і вбив мене — його не вбе! Це гін вічний і він відроджується в таких, як я. І їх зватимуть бунтарями — і цього боїться Хмельницький. А ось вам і доказ того: гетьман нині навіть на суд не прийшов, щоб не стрінутися зо мною! А шкода! Гарного гостинця я йому, привіз! (*За сценою гамір, чути удар у літаври і острий крок сторожі гвардистів*).

ВИГОВСЬКИЙ: Я сказав вам, що присуд видасть...

Х. ЯВА

Чотири гвардисти відчиняють широко середні двері і стають по боках, В дверях появляється могутча постать Хмельницького й спинюється. Гвардисти зачиняють двері і відходять.

ХІ. ЯВА

ВСІ (*встають і низько кланяються*).

НЕЧАЙ (*легко всміхається, спершу застиг, потім непомітно вклонився, хвилина павзи, відтак підходить до вікна й дає знак шапкою. Хмельницький поступає кілька кроків ближче*).

Павза

НЕЧАЙ (*підходить до Хмельницького, кланяється дуже низько, шапкою*): «Здоров був пане гетьмане Хмельницький, Батьку Зіновіє Чигиринський! Не буду я з тобою ні битися, ні мириться!» Щож я, вольний козак Нечай?! (*За сценою легкий гамір*). Вибач, гетьмане всієї України, хотів я оправдатися перед тобою й гостинця тобі привіз. Не великий він, бо чимжеж тобі тепер догодити? Ні срібла, ні злата не бажаєш ти... (*за сценою гамір, хтось хоче увійти, його не пускають*)...

НЕЧАЙ: Дозволь, батьку Зіновіє, Богдане Чигиринський, впустити моїх людей, які тобі гостинця привезли.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ (*дивиться на Виговського, цей швидко йде й відчиняє двері*).

ХІІ. ЯВА

Входять каліки: без рук, без ноги, осліплені...

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ (*поступає крок назад, полковники німіють*).

НЕЧАЙ (*з гіркою усмішкою говорить далі*): Гостинець тобі батьку народа, від союзника твого Іслям-Гірея. Не гарний гостинець, Пане Гетьмане Хмельницький, Батьку Зіновіє, Богдане Чигиринський? Щоб не поплутав ти: ціж люди це твої піддані!... Скажи, якжеж мені з тобою битися чи мириться? Мені, козакові Нечаєві?

Павза

НЕЧАЙ (*іде до дверей і стає в них*): Ось вам і моя оборона, судді мої! Судіть мене тепер, судіть!

КАЛІКИ (*падають на коліна перед Хмельницьким глухими голосами*): Батьку, Батьку!!

НЕЧАЙ (*зворушено*): «Звеселив ти гетьманщину, от тобі й честь і слава, військова справа!» (*легко підспівує, показуючи рукою на калік*): Правда? «І веселя тая доріженька, куди вони йдуть» (*виходить*).

А здалеку товпа підхоплює голосно, весело:

»І веселя тая доріженька...«

Німа сцена

ЗАВІСА

III. ДІЯ

У Києві

Вбога монастирська келія. В стіні велике вікно. Крізь нього видно город. Сумерк. Прості, звичайні стіни без образів. Праворуч стілик, за ним і коло нього стільці. На столику розложені грубі церковні книги. Засвічені дві свічки. На ліво клячник, над ним ікона Богоматери. Освічує її маленька червона лямпочка. В середині і ліворуч двері. В кутку скриня. Тиша.

I. ЯВА

Середні двері відчиняються і крадькома входить Раїна, вдягнена по козацьки. Тихо оглядається кругом і підступає ближче. Дивиться на стіл і підходить до ікони. Здалеку чути спів монахів, які кінчають вечірню, співаючи: »Під твою милость прибігаєм«... Слова бохобять виразно. Раїна хвилину слухає, дивиться на ікону, позовлі стає на вколіщиках на клячнику й молиться.. Хвилину тиша. Раїна клячить неповоручно більше, голову закрила руками.

II. ЯВА

Двері відчиняються і входить митрополит Косів, не бачить Раїни, підходить до вікна і дивиться, як монахи зі свічками виходять з церкви. Раїна позовлі встає з клячника.

КОСІВ (відвертається): Хто це?

РАІНА (підходить під світло свічок): Це я, владико.

КОСІВ (здивовано): Раїна? Тут? Дитино, якжеж ти тут прийшла? Хто тебе впустив? (цілує її в голову, вона цілує його в руку).

РАІНА: Братчик, владико. Велів у ждальні пождати, бо вже вечерня кінчиться. І пішов. А я замість ждати, пішла до вас. Бажалося швидше говорити з вами, часу обмаль.

КОСІВ (спокійно): Сідай, дитино. І в мене теж немає багато часу... (сідають на стільцях біля столика).

РАІНА (швидко): Знаю, владико, знаю. Нечай прийде.

КОСІВ (позовлі): А ти завжди з ним... Раїно... без дозволу батьків своїх... (тихо). Любиш його?...

РАІНА (позовлі клякає у його ніг, дивиться в далечінь задумано): Не тільки його люблю, владико. Не вір тому, так люди плешуть, так люди насміхаються. Люблю те, що за ним криється, те, що горить у його серці, те, чого він усім нещасним бажає. Воно правда, владико, через тебе я Богові говорю. А те, що люди говорять, неправда! (хитає заперечуюче головою, вдивлена в далечінь): Неправда!

Павза

РАІНА *(дальше говорить немов до себе)*: Невинна я, що це невідоме мені понесло мене, схопило мене кліщами, могутніми, дикими, непереможними... А я не хочу знати, чому... *(палко, жагуче)*: Не хочу, владико, не хочу! Я не хочу втратити того, що найдорожче, не хочу залишитися з пустарем у душі, серед того, в чому я дотепер свій вік коротала... *(кричить)*: Не хочу! *(припадає лицем до колін Косова)*.

КОСІВ *(гляди́ть дальше на її волосся і тихо, лагідно вміхається)*.

РАІНА *(по хвилі)*: Чому нам, владико, заборонюють щастя? Адже наше щастя не в нас обоїх, а в щасті тих тисяч нещасних істот. Чому його й мене цькують псами, тровлять шпигунами, насилають на нас убийників, чужих наємників? Владико, повір мені, не він мене схопив. Схопила мене якась невідома, дика сила, що криється в ньому, схожа на ту силу, яка велить розцвітатися деревам, розпукуватися пучкам квітів. Нечай не схопив мене, а прийшла до нього я, сама, без ніякого насилля. Прийшла так, як приходять до нього з усіх усюдів ці тисячі поневолених людей і на колінах просять: Ратуй нас, Нечаю! Владико, чи вони винні в тому, що щось веліло їм до нього прийти?

КОСІВ *(тихо)*: Диви́шся на світ і на Нечая, дитино, крізь скло любови, про яку вже св. Павло писав, що вона «є ласкава, не осоромлює, не сердиться, не задумує зла й тішитися правдою. Все зносить, всьому вірить, всього надіється і все перетерпить».

РАІНА *(задумано)*: Ні, не крізь скло любови... Ні...

КОСІВ *(поволі)*: А й ти не одна в Нечая...

РАІНА *(здивовано дивиться на нього)*: Не одна?

КОСІВ: Про якусь шинкарку говорять... Помститься гріх, помститься гріх...

РАІНА *(сердечно сміється)*: Ха, ха, ха! *(по хвилі)*: Автім, правда, владико, Нечай мене не любить. Любить ту землю, що його вродила, любить правду, якої тут на цьому світі в нікого не найде, любить волю, якої на цьому світі немає. І за це його судять, владико! *(майже розпучливо)*: Скажи мені, чому? Скажи, чому ніхто не охоронить його, ніхто не розуміє його? Тільки я одинока зрозуміла його й стараюся йти за ним. За правду, за справедливість рідні судять його!

КОСІВ *(тихо)*: Христос прийшов на світ проповідувати любов і Його розп'яли за це... *(по хвилі)*: Але ти, дитино, відкреклася батьків своїх...

РАІНА *(перериває і нагально встає)*: І світа цього відречуся, а служитиму йому до останнього віддиху мого *(задумливо)*: А може не йому? Може тій силі, що скривається в ньому, може тому гнівові, що залишає по собі згарища й попіл, може тому бажанню волі, що його окуплюється смертю...

Павза

РАІНА *(підходить до ікони, дивиться на неї, відтак до Косова)*: Владико, я навмисне прийшла тут у козацькому вбранні, щоб ніхто мене не пізнавав, щоб можна було тут, у цій келії насамоті *(тихо)* просити...

КОСІВ: *(здивовано)*: Просити?...

РАІНА *(схиляє голову, тихо)*: Так, просити ласки...

КОСІВ *(уважно дивиться на неї)*.

РАІНА *(швидко)*: Не зрозумій цього зле, владико, просити ласки не для себе... *(поволі)*: Для себе ласки я можу просити тільки в Неї! *(показує на ікону)*: Прийшла я попросити ласки в київського митрополита для «окаянного» Нечая, найкращого сина свого ж народу... Нечай має сюди зайти, я знаю це — я навмисне попередила його. Він не знає, що я тут... *(щось думає, всміхається)*: А може краще булоб, як він убивби мене...

КОСІВ *(тихо)*: Так не можна говорити, дитино...

РАІНА *(винувато)*: Вибач, владико, справді так не треба говорити... Так не можна... Хоч часом так хотілосяб цього...

КОСІВ: Щож я можу вчинити для тебе, Раїно? Все, що буде в моїх силах, зроблю... Мені ж і гетьман про це писав...

РАІНА *(сідая біля нього)*: Погоди Нечая з Хмельницьким, владико, погоди їх...

КОСІВ *(всміхається)*: Якжеж впрягати до одного воза осторожного коня й іскристого?

РАІНА: Ти можеш це зробити, владико, ти можеш! Ти можеш заспокоїти Нечая, бо змінити його вже ніхто не зможе. Але можеш спасти його від заблуканої кулі, від ганьби присуду, можеш спасти край від пожежі. Бо якщо Хмельницький видасть присуд на нього, то тоді все загорить вогнем і його важко буде погасити. А в тому вогні згорять найкращі думи Хмельницького, згинуть найбільш хоробрі сини цієї землі, *(по хвилі)*: І в тому, вогні я втрачу все найдорожче, що маю...

КОСІВ *(довго дивиться на Раїну, бере її руки)*: Хмельницький уже видав присуд... *(Раїна здригається)*: Але я погоджу їх, Раїно, якщо Бог дозволить мені перевести мій намір в діло. Не турбуйся! Розумію я Нечая, шаную і Хмельницького. Але в Хмельницького немає того, що є в Нечаєві, а Нечаєві бракує того, що має Хмельницький. І коли б Всевишній дозволив мені злучити їх разом...

Чути стукіт у двері

РАІНА *(встає)*.

КОСІВ *(гостро)*: Хто там?

ГОЛОС *(за дверима)*: Це я, Йоасаф! Якийсь козак просить бачення, ваше високопреосвященство!

КОСІВ: Хай зажде!

КОСІВ *(встає, до Раїни)*: Будь здорова, дитино! Добре, що прийшла... Я пам'ятатиму... *(Цілує її в голову, вона його в руку, дивиться довго на неї, робить знак св. хреста над її головою і говорить, неначе молиться)*: Хай тобі Господь простить всі ті гріхи, що їх тобі люди не хочуть простити... *(показує двері праворуч)*: Туди, дитино, зійдеш сходами вниз і городом до брами *(відчиняє двері й зачиняє за нею)*.

ІІІ. ЯВА

За вікном ніч

КОСІВ *(підходить поволі до ікони, довго дивиться на неї, відтак клакає і хвилину молиться. По хвилі чути стукіт. Косів встає і голосно)*: Ввійдіть.

IV. ЯВА

ЙОАСАФ: Чи можна впровадити цього козака?

КОСІВ: Впровадь!

ЙОАСАФ (*виходить*).

V. ЯВА

Входить князь Корецький, вдягнений по козацьки, в чорній киреї.

КОРЕЦЬКИЙ (*легко кланяючись*): Це я, ваше високопреосвященство... Ви мабуть не ждали мене...

КОСІВ (спокійно): Сьогодні вас не ждав! (*показує на стілець*): Сідайте, князю...

КОРЕЦЬКИЙ (*не сідає*): Я навмисне прилучився до посольства їх милости короля, щоб зайти до вас... по Раїну!

КОСІВ (*сідає й здивовано*): По Раїну? Щож ви думаєте, що вона...

КОРЕЦЬКИЙ (*бутно перериває*): Що я думаю, владико, залишіть мені! Я сюди не по це прийшов... Віддайте мені Раїну!

КОСІВ (*усміхається*): Ви не при собі, князю...

КОРЕЦЬКИЙ (*скипіз, крізь затиснені зуби*): Владико, ви за Раїну відповідаєте, аджеж ви своїми проповідями перевернули її у голові, аджеж ви зворохобили її душу якимись безплідними мріями про справедливість, правду, вселюдську любов і про інші ваші нісенітниці. (*приступає до Косова*): То ви її вкрали в мене, ви її зрабували...

КОСІВ (*стримує рукою*): Стійте, князю! Не забігайте туди, де ні ви, ні я не маємо влади...

КОРЕЦЬКИЙ (*німіє, поступає кілька кроків назад*).

КОСІВ (*усміхається*).

КОРЕЦЬКИЙ (*поволі, силувано*): Раїна... вмерла??

КОСІВ: Для вашого світа і для мого, князю... так!

КОРЕЦЬКИЙ (*тихо*): Не розумію...

КОСІВ (*поволі*): В наше життя вона вже не вернеться ніколи...

КОРЕЦЬКИЙ (*по малій павзі*): Заплатить мені за це опришок... заплатить... (*поволі, важкими кроками підступає до Косова*): І ти мені за це заплатиш, владико, захитаю я (*грізно*) твоїм митрополитим стільцем, відповіш мені ще ти князеві Корецькому за грабіж... Є ще сойм, є ще король!

КОСІВ (*спокійно*): Я відповідатиму тільки перед королем королів... І враз зі мною відповідатимеш і ти й цей опришок, як ти його звеш, Нечай... А хто з вас сяде одесную короля королів, чи ти, чи той опришок — не нам судити...

КОРЕЦЬКИЙ (*гордо*): Тут судитиму його я!

КОСІВ (*усміхається*): На цьому світі, князю, може... Але на тому світі, князю, і ти минеця і слава твоя...

КОРЕЦЬКИЙ: Але поки я минуся, то кривавими буквами випишу свій присуд на тебе владико й на цю твою... овечку... (*чути стукіт у двері*).

КОСІВ (*дивиться бачно на Корецького, поволі*): А може пічнеш, князю зараз писати?... (*по малій павзі в сторону дверей*): Ввійдіть!

VI. ЯВА

Входить Йоасаф

ЙОАСАФ (з поклоном): Якийсь козак, ваше високопреосвященство...

КОСІВ (перериває): Впровадь його! (Йоасаф виходить).

VII. ЯВА

Входить Нечай

НЕЧАЙ (Хмурний, наче зчорнілий, вдягнений теж у чорну кирею і простий одяг козака. Говорить глухим голосом. Мовчки кланяється і коли бачить Корецького, застигає. Кинув оком на Косова, а відтак пильно дивиться на Корецького. Павза).

КОРЕЦЬКИЙ (хоче кинутися на нього): Харциз! (ловиться за шаблю).

КОСІВ (підносить хрест, що в нього на грудях і стає між ними): У мене, князю, не царює меч, тільки хрест. Цим знаком я перемагаю, а не мечем...

КОРЕЦЬКИЙ (заспокоюється): Шкода, що я не можу його (до Нечая) біля воріт пождати...

НЕЧАЙ (гірко-глумливо): Можете, вашмость! Ми обидва тут вороги! Київ обидвом нам тепер чужа земля...

КОРЕЦЬКИЙ (вдає, що не чує, до митрополита): Відходжу, владико, та того, що я сказав, додержу! (відходить).

НЕЧАЙ (глумливо обкидує його зором, а відтак таким-же поглядом глядить на митрополита).

VIII. ЯВА

КОСІВ (простягає руку до Нечая, цей глибоко кланяється, але не цілує): Вибачте, полковнику, що трудив я вас. Діло пильне. Сідайте. (Нечай сідає і всміхається.).

НЕЧАЙ: Чи може хотіли мене погодити з Корецьким?

Павза

КОСІВ: Ні, полковнику. Зустріч ця була несподівана. Я ждав вас. Бо цими днями просив мене поговорити з вами (бачно дивиться на нього) гетьман Хмельницький...

НЕЧАЙ (здрігається, але мовчить).

КОСІВ: Як київський митрополит я до вас звертаюся, брацлавський полковнику...

НЕЧАЙ (перериває): Облиште це, владико! Ні при чому, тут брацлавський полковник. Перед вами козак Нечай!

КОСІВ (всміхається): Ні, саме ні (встає, підходить до скрині і витягає звідтам полковницьку шаблю Нечая і срібний пернач. Все це кладе на стіл).

КОСІВ: Все це я вам передаю. І такий є присуд Хмельницького!

НЕЧАЙ (встає нагально): Знаю! Але козака Нечая не купиш, вла-

дико! Не купиш! Навіть за полковницькі клейноти, бо козак Нечай (*глумливо*) не має державницьких задумів, нічого не будує, тому й себе й других не продає!

КОСІВ: З якої речі зневажаєте, Нечаю, своїх товаришів і друзів? НЕЧАЙ: Не товариші вони й не друзі! Краще мені йти...

КОСІВ (*позові, лагідно дивиться на нього*): Соромтеся, полковнику, з вас говорить не мужчина, а бабський жаль!

НЕЧАЙ (*скипів, щідить крізь зуби*): Бабський жаль! Ось і вигадали, владико! Бабський жаль! То як ваших братів-крепаків у кайданах волочать, то ви це зовете: бабський жаль, як кожна гиялка пообвішувана трупами селян, черні, то у вас це: бабський жаль. Як на шляхах вітер крутить тілами, наче веретеном, тих, що згинули на полях, то у вас це: бабський жаль! (*з жалем*) І ви маєте відкриті очі, ви видючі?!

КОСІВ: Виходить, що тільки ви видючі...

НЕЧАЙ: Ні, не тільки я! Всі це бачать, всі! І всі кричать великим голосом, але він не доходить ні до вас, київського митрополита, ні до престолу батька Богдана!

КОСІВ: Багато правди в тому, що ви говорите, Нечаю, але й багато неправди.

НЕЧАЙ (*хоче перелічити*)

КОСІВ: Дозвольте! І ви й гетьман Богдан і я боремося за одно й те саме й кожний з нас знає про це. Всі ми йдемо до одної великої цілі, тільки кожний іншими шляхами. Щож хочете! Не всі зовуться Нечаями! Але тому, що котрийсь з нас зоветься інакше, то треба його за це зневажати? Як котрийсь з нас хоче мудрими зв'язками дійти до того, до чого ви хочете дійти бунтом, вогнем і мечем, то хібаж ви не смієте зневажати його! Він-жеж того самого хоче, що й ви!

НЕЧАЙ: Владико, скількиж перед нами було таких самих, як ми, може навіть кращих від нас, більших героїв, більших праведників і що зробили? Де їх задуми? Що ми по них одідичили? Кайдани, кров, взаємну ненависть, брак віри в діло й пустар в душі! А все це тому, що надто мало хотіли, в надто мало вірили. Не хотіли тут, у своїх грудях найти цієї цілі, що про неї кричали, радили днями й ночами! Що більше ми по них одідичили?

КОСІВ (*твердо*): Вас!

НЕЧАЙ (*здивований*): Не розумію!

КОСІВ (*спокійно, з усмішкою*): Так, Нечаю, вас! Бо всі ці повстання робили такі-ж, як ви, якщо вам подобається це слово, бунтарі. Їм було важко, вони бачили те все, що ви бачите, й давай, значить, повстання! Коби шабля і добра рука, а розуму дасть Біг. І кінчалися ці повстання солом'яним вогнем і саме наслідок ми в спадщині одержали. — —

НЕЧАЙ: Ні, владико, бо ці повстання не доходили до внутрі душі всіх погноблених на цьому світі, всіх крепаків...

КОСІВ (*перериває, поважно*): Доходили, Нечаєнку, доходили! Але так, як ніякого хісна немає з ріки, що виливається поза свої береги, замість в рямцях греблі гнати млин, так і з цього не було хісна. А тільки кров, пожежі. І ти тепер, сину, хочеш запалити всю Україну, хочеш, щоб вона спалахнула вогнем помсти

а бандуристи при кривавих відблесках пожеж співали думу про Нечая. А забуваєш ти, сину, що від великої пожежі під купою попелу важко дошукатися іскри...

НЕЧАЙ *(тихо)*: Колиж усе довкола горить, владико!

КОСІВ *(лагідно)*: Знаю, сину, горить... І довго ще горітиме. Бо на цій нещасній землі родиться багато Нечаїв, але мало Хмельницьких!

Здалеку монастирський дзвін

Павза

КОСІВ *(встає)*: Іду, я сину, в церкву, на повечеріє. З Богом говорити. А тебе прошу одно: візьми ці клейноти і подумай над тим, що я тобі кажу: сила не в огні, але в скалі. Вогонь загорить і погасне, але скалу зрушити важко. А цеж скала — Хмельницький. Звідкіля ти знаєш, що не терпить він ще може дужче, як ти? Аджеж він хоче врятувати з тієї пожежі, що ще тільки вдасться врятувати й врятує...

НЕЧАЙ *(глумливо)*: Разом із московським царем...

КОСІВ *(поважно)*: Ні, сину, на це я не дозволю!

(Через вікно видно, як ідуть монахи зі свічками до церкви).

НЕЧАЙ *(глумливо)*: Аджеж ми мусимо шукати десь помічі? Ніякий наш князь з нами не погодився!

КОСІВ Бо ми були з таких, як ти, сину, мій! І кожний задум, що його всі не зрозуміли або не могли зрозуміти, був уже зрадою. Час мені йти, сину! Візьми ці клейноти, заховай їх. Вони твої *(подає Нечаєві, цей бере)*. І присягни мені, сину, присягни ось тут *(показує на клячник)*, що будеш вірний своєму гетьманові... своїй державі.

Павза

По обличчі Нечая пробігла усмішка, держить у руці шаблю і пернач, підходить до ікони, дивиться на неї і на Косова. А відтак клякає і підносячи шаблю вгору говорить.

(Косів іде до стола й бере в руку хрест, який стоїть на столі).

НЕЧАЙ: Присягаю Тобі Всевишній, Тобі володареві душ і тіл наших, що буду вірний тому, що живе й горить у серці моему... Присягаю Тобі, що швидше встромлю в груди свої лезо шаблі моєї, як зверну з дороги, що нею я йду! Всевишній, кинь під ноги мої ворогів моїх, витрути їм меч з рук всесильною десницею своєю, потопом затопи невірних синів землі нашої...

КОСІВ: Сину, що ти говориш!

НЕЧАЙ: Вогнем пожежі запали вітчину мою, хай у тому вогні околюють всі, що ненавидять мене!

КОСІВ *(кричить)*: Богохульнику!

НЕЧАЙ *(продовжує)*: Всі труси і всі боягузи!

КОСІВ *(кричить і показує хрестом на двері)*: Геть звідсіля, геть!

НЕЧАЙ *(поволі підіймається і говорить глухо, дивлячись на Косова)*: І стопчи, Всевишній, своєю стопою всіх черв'яків і плазунів, що корчаться перед можними світа цього, бо вони негідні бути подібними до Тебе й зватися синами Божими! Зміни невольницьку душу раба, що змалку звик чужу руку лизати, що тільки плакати

й стогнати вміє, що як сліпець на розстайних дорогах долі своєї шукає. Краще змети з лица землі цілий нарід, якщо він має бути народом рабів!

КОСІВ: Окаянний!

НЕЧАЙ (*підносить шаблю вгору*): Так мені, Ти, Боже бунтарів, допоможи!

(*Виходить*)

ІХ. ЯВА

КОСІВ (*стоїть онімілий*).

Здалеку чути хор монахів: «Слава Отцю і Сину і Святому Духу. Світа Твого зорями просвіти Діво, мрак невідіння отганяючи, благовірно Богородицу Тя ісповідаючих».

КОСІВ (*підходить до клячника, мовчки дивиться на ікону, врешті важко опускається на клячник і ховає голову в руки. Відтак бивиться знову на ікону й голосно молиться*): Господи, не суди діл і слів його, а суди задуми! Господи, прости нам і зглянься над нами! Бо приходить час, що ми не розуміємо самих себе і вже самі не знаємо, чого хочемо. І завжди-завжди віддаємося безмежно від того, чого бажаємо... (*опустив голову на руки й застиг*).

Здалеку хор монахів:

«І нині присно й во віки віков.

На місті озлобленія немощи смирившагося, Діво ісціли, із нездравія во здравіє претворяючи...»

Спів поволі гасне

ЗАВІСА

IV. ДІЯ

В Красному

Ніч. Світлиця в коршмі. Праворуч обсніжене вікно. Біля нього стоїть Раїна. Дальше малі двері. Ліворуч проти салі великі дзвіри зачинені на гак. Коло вікна столик, на ньому шабля і пернач Нечая. Нечай роздягнений сидить на ослоні проти печі, червоний відблеск падає на його втомлене, зчорніле задумане обличчя. Здалеку голоб пугача.

Хвилину павза

I. ЯВА

РАІНА (*здригається, наче від зимна, позовлі обертається від вікна*):

Навіщо ти пустив козаків гуляти, Даниле? Аджеж колиб нас заскочив хтось, підчас масляної, то й пиши пропало...

НЕЧАЙ (*задумано, дивиться на вогонь*): Шпак добрий хлопець...

РАІНА: Чудний ти, Даниле, хібаж ти не в поході?

НЕЧАЙ (*усміхається*): ...в поході!..

РАІНА: Якжеж це? Напередодні бою велиш гуляти козакам і сам залишаєшся без охорони?! Важко тебе зрозуміти!

НЕЧАЙ (*дивиться в огонь і всміхається*): Смішна ти, Іно, я ще ніколи себе так не зрозумів, як сьогодні...

РАІНА (*підходить до нього й сідає у його стіл*): Ти? Себе зрозумів?..

НЕЧАЙ (*гладить її голову*): Так. Себе. І Виговського й Хмельницького й Косова. І всіх тих, що їм себе цілого, усе життя своє я віддав.

РАІНА (*дивиться довго на нього, тихо*): Даниле!..

НЕЧАЙ (*дивиться в огонь*): Все бачу, ціле своє життя і темінь огортає мене, Іно! Кругом ніч... (*усміхається*). Я не боюся ночі, Іно. Тільки мені душно і віддиху брак. Хотів я освітити вогнем шлях тих, що не знають, кудю йти, хотів я скинути полуду з очей тих, що почувають ціль, але не бачать її. Хотів я бути братом для всіх, а став ворогом усім. І замість вдарити у воскресний дзвін і проголосити їм... —

близько пронизливий крик пугача

НЕЧАЙ (*вмовкає. Чути свист вітру й вже далеко крик пугача*).

РАІНА (*дрижачі руки витягає до Нечая*).

НЕЧАЙ (*дивиться в далечинь і лагідно всміхається*): Чуєш звук мого воскресного дзвона?

РАІНА (*розпучливо*): Даниле, що ти задумав?! Невже ти...

НЕЧАЙ (*лагідно*): Я мушу, Іно! Хібаж ти цього не розумієш, що для таких, як я, немає вороття. Тільки смерть!

РАІНА (*швидко встає, рішуче, поборюючи розпуку*): Ні, ти не згинеш! Ти всіх знищиш, всіх тих, що не хочуть з тобою йти, що —

НЕЧАЙ (*лагідно*): Облиш, Іно! Нікого не треба нищити, а тільки всіх зрозуміти. А знищити треба... себе!

РАІНА (*відступає, вибухово*): Ти збожеволів, Нечая! Ти, це говориш, ти?

НЕЧАЙ (*лагідно*): Я, Іно! Я! (*дивиться, в огонь*). Я, що мені Бог дав прозріти в останній хвилині, дав прозріти тоді, коли мала загоріти Україна, а в цій пожежі мав згоріти Хмельницький. Я іскра, Іно, а він скала. Іскра спалахне й спопеліє, а на скалі збудуєш церкву й «врата адові не одоліють її».

РАІНА (*підходить до Нечая, лагідно*): Ти хворий, Даниле!..

НЕЧАЙ (*усміхається*): Ні, тільки ті, що йдуть добровільно на смерть, бачать інакше, як інші. І я тепер бачу інакше. Я тепер бачу й Лободу й Наливайка, бачу всіх тих, — а їх є сотні, тисячі, — які хотіли того, чого хоче Хмельницький, чого хоче Виговський... і чого хоче... Нечай. І бачу тепер ту величню ціль, яку ми, кохаючи до загину, шматували й катували, бачу, як ми катуюмо самі себе, й роздираємо себе на шматки і в кривавій пожежі рідної хати вмираємо, кидаючи в небо проклін...

РАІНА (*тихо*): Значить, для пана брацлавського полковника Хмельницький уже не ворог а брат! То так воно й краще!

НЕЧАЙ (*дивиться в огонь*): Не ворог. (*показує на груди*): Ворог тут. Ворог в тому серці, що каже руці ловити за шаблю, тоді, коли треба бути спокійним, що каже плакати очам, тоді, коли в них мають грати сталеві блиски завзяття. Ворог тут! (*показує на серце*).

РАІНА (*зимно, показує на себе*): І ворог тут!

НЕЧАЙ (*легко, здивовано*): Ти?

РАІНА: Так, я! Я, що була твоєю шинкаркою, я, що була твоїм шингуном і своє життя тобі віддала, я тепер не дам тобі згинуту, я не спічну, поки не виспіваю цілої думи про Нечая, тої думи, що її вічно співатиме кожне серце, яке зродилося на цій землі.

НЕЧАЙ (*перериває, похмуро*): Ні, Раїно, цю думу про Нечая доспіваю я сам...

РАІНА (*підходить до нього*): Ні, Нечаєнку, я! Я, твоя шинкарка, що про неї ціла Україна співає, я власниця цієї коршми, де кувалися найкращі мрії про майбутнє. Я доспіваю цю думу, за яку життя віддам, бож твоїм мріям я його віддала, твоїм задумам цілу себе в жертву дала. А ця коршма, ця моя і твоя палата, це джерело наших мрій... —

НЕЧАЙ (*здивлений в далечині, перериває*): ...спопеліє, як іскра...

РАІНА: Ні, серце не спопеліє!

Нагло скажений дзявкіт собак, під дверима щось важко задудніло й впало. Тихий стогін і зітхання, а відтак немичний удар у двері й голос.

ГОЛОС (*слабий, наче конаючої людини, що хоче крикнути, але вже не може*): Нечая! Нечая!

РАІНА (*скаменіла*).

НЕЧАЙ (*кидається до шаблі, бере її в руки й одним скоком є біля дверей. Швидко відчиняє одну половину дверей, йому в руки падає сотник Шпак*).

II. ЯВА

ШПАК (*через обличчя кривава рана від шаблі, одяг обшарпаний, в лахмітті, цілий обсніжений. В руках шабля, якою підпирається*).

Нечай бере його на руки, він безсило валиється під стіну): Рятуйтеся, Нечаю. Калиновські напад з реєстровими... розбив нас... — рятуйтеся! (безсило опирає голову об стіну).

НЕЧАЙ (*затикає пернач за пояс і простоволосий, розхристаний кричить в бігу до Раїни*): Зачини двері, нікого не впускай! (*стає на порозі спиною до сцени. Крізь відчинені двері видно луну. Вона відбивається й у вікні*).

(*За сценою метушня, оклики, брязкіт шабел. Крики*): Гей, тікай, Нечаю! Гей, тікай, козаче!

НЕЧАЙ (*гукає на порозі*): Утікати! Щоб то козак Нечай утікав! Як можна славу козацьку під ноги топтати? Коня мені давайте! *За сценою крики: Бийте в дзвони, ворог в місті! Бийте в дзвони! Щораз більший гамір, луна збільшається, дзвони дзвонять.*

Ще хвилину стоїть Нечай на порозі, на тлі луни, а відтак з витягнутою шаблею кидається за сцену.

РАІНА (*нахиляється над зомлілим Шпаком і скроплює його водою та старається обтерти платком рану*).

III. ЯВА

Крізь відчинені двері вбігає також ранений простоволосий, без шапки, зі шаблею в руці сотник Гавратинський.

За сценою метушня і сильний брязкіт шабел, звук дзвонів, крики.

ГАВРАТИНСЬКИЙ (*кричить з порога*): Втікаймо, Нечаю! Нас оточили!

ГОЛОС НЕЧАЯ (*за сценою*): Бий їх, вражих синів! Бийте їх, хлопці!

РАІНА (*бліда, підносить голову й вказує рукою за сцену — глухо і страшним боєм в голосі*): Данило... там...

ГАВРАТИНСЬКИЙ (*підбігає до неї*): Рятуйтеся, хоч ви, княжно! Я вас виведу! (*кидається до дверей корими й зачинає їх на гак.*

До Раїни, показуючи на вихід праворуч): Ходім туди, княжно!

РАІНА (*випростовується, зимно*): У вас є пістоля, сотнику?

ГАВРАТИНСЬКИЙ (*витягає зза пояса пістолю*): Ось!

РАІНА (*зміряє до дверей*): Туди підемо, сотнику, за мною... до нього...

ГАВРАТИНСЬКИЙ (*ловить її за руку, слабим голосом*): Княжно, поки з мене ще вся кров не витекла, втікайте... Я і Нечая виведу, заслоню вас обоїх собою... Втікайте!

Під дверима голоси: Тут, це коршма, тут... Зі заду добуваються виломлюють двері, вони з грюкстом падають на сцену й у них являються з добутими шаблями Тогенбург і шляхтич Косаковські.

IV. ЯВА

Гавратинський кидається зі шаблею проти них, його ловить за руку Раїна.

РАІНА: Стійте, сотнику!

ГАВРАТИНСЬКИЙ (*відступає і безсило опирається на стіл*).

ТОГЕНБУРГ *(входить і легко кланяється)*: Додержую обіцянки, княжню...

РАІНА *(поволі підносить пістолу)*: Додержу й я своєї, лицарю з Тогенбургу!

За сценою метушня

V. ЯВА

НЕЧАЙ *(важким кроком входить, сорочка в нього вся в крові, на грудях видно рану, шабля зломана, на обличчі усмішка. Бачить Тогенбурга й ще на порозі починає тихенько сміятися)*.

НЕЧАЙ: От і великоможний лицар з Тогенбургу, дуже радий я, що ви тут! А то булоб весілля відбулося без дружби! *(поступає до нього)*.

КОСАКОВСКИ *(хоче рубнути шаблею, Тогенбург ловить його за руку, гостро)*: Кого ви хочете вбити?

НЕЧАЙ *(хитається на ногах, важко говорить, але на обличчі усмішка)*: Когож? Нечая!!! Заплатять йому за мою голову! *(дивиться на Косаковського)*: Дурний ти, соколе, страх, який дурний! *(до Тогенбурга)*: Ні він мене вбє, ні ти мене вбеш! *(показує на рану в грудях)*: Тут уже є куля... але рідна... куля реєстрового, рідна куля! *(всміхається)*. Воно, бачиш, якось приємніше гинути від рідної кулі, як від чужої... Що? Тогенбург?

ТОГЕНБУРГ *(дивиться на Раїну, що поволі звертає пістолу до себе. Підчас цього Гавратинський цілою силою волі хоче випрямитися, а Шпак поволі очунює)*.

НЕЧАЙ *(дивиться кругом)*: Гарне весілля! «Свати попоїша й полегоса!» *(поволі до Тогенбурга)*: Ти не розумієш того, Тогенбург! В твоїх літописах цього нема, у вас інакше написано: «А хоробрий король Візиготів Алярик пішов походом на Тракію, Македонію, Тесалію, Грецію, Італію, добув Рим і всі народи поклонилися йому». А в нас: «свати полегоса». І так завжди! *(кривиться й опирається на Тогенбурга, цей його піддержує і для знак Косаковському. Цей відходить)*.

VI. ЯВА

НЕЧАЙ *(всміхається, таємничо)*: То куля, рідна куля... Вже кінєнь! *(за сценою голос дзвона, поодинокий)*. І добре! *(дивиться в далечинь)*. Варто бути людиною, Тогенбург! Варто жити! Варто віддати життя за те, чого бажалося, за те, що безмежно кохалося! Варто, Тогенбург! А зятям собі, соколе, що такі, як я, завжди гинуть та ніколи не згинуть... Справедливо сказав Митрополит: для мене тут немає місця! Щож, взяли ріку в русло й вона висохла. От, справедливо думає старий Хмель... *(дивиться в далечинь, щораз більше опадає з сил, тихим голосом монотонно підспівує)*:

*Тільки Бог святий знає,
Що Хмельницький думає, гадає...*

*Щораз тихше,) Об тім не знають ні сотники,
майже шепотом) Ні отамани курінній... ні полковники...*

За сценою крики: Нечаєнку, Нечаєнку!

НЕЧАЙ (здрігається і випростовується, неначе якась сила вступає в нього, обертається і відштовхує Тогенбурга).

VII. ЯВА

На сцену вбігає хоружий з пошматованим малиновим прапором, сам порубаний, покалічений, тримає прапор і валиться в ноги Нечаєві.

ХОРУЖИЙ (важко дихаючи): Всі порубані! Утікай, Нечаю!

НЕЧАЙ (кріпко стискає прапор, здивовано всміхається): Так, якби такі, як Нечай, утікали? (до всіх кричить храпливим голосом): Гей, хлопці, хто побачив би Нечая, як утікає, хай його вбе, як собаку!

ГАВРАТИНСЬКИЙ і ШПАК: (що вже прочунали, непристомно дивляться на Нечая).

НЕЧАЙ (дивиться любляче на прапор, цілує його. Раїна підступає до нього і кладе йому руку на рамя. Нечай усміхається до неї. Весело): Ану, хлопці! Поснули? Ходім умирати!

ШПАК (поволі підводиться, наче п'яний, обтирає рукавом кров з лиця й усміхається): З тобою, Нечаєнку!

ГАВРАТИНСЬКИЙ (прочунав зовсім): Веди, батьку!

НЕЧАЙ (підносить до гори надломану ручку держака прапору): За мною, хлопці! (до Тогенбурга, храливо підспівує):

»І веселая тая доріженька,
Куди вони йдуть...«

В червоній луні, яка залила цілу світлицю корими, виглядають як опирі, а в нутро корими паде велика тінь Нечая. Всі три з Раїною виходять похилені, як до атаки.

VIII. ЯВА

За сценою радісний крик: Нечай, Нечай!

Знов чути храпливий спів Нечая:

»І веселая тая дорі...«

Чути стріл. Спів нагло вривається. Цілковита тиша — по хвилині поодинокий звук дзвона й пронизливий крик Раїни: Нечаєнку, Нечаєнку! Чути ще один стріл. Оклик козака: Княжна! Княжна!...

ТОГЕНБУРГ (що стояв цілий час неповоротно, з добутиим мечем, зіймає шолом з голови й випростовується. Недалеко нього лежить на землі мертвий хоружий).

IX. ЯВА

Вбігає Косаковскі

КОСАКОВСКИЙ (бачить порожню світлицю, дивиться на хоружого й пізнаючи, що це не Нечай, до Тогенбурга): Що це? Де Нечай?

Я-ж привів відділ! Чому ж ви його не вбили?

ТОГЕНБУРГ (спокійно вдягає шолом і, вкладаючи меч до піхви, поволі): Чи-ж можна вбити безсмертного?

Павза

ЗАВІСА

КІНЕЦЬ

Режисерські завваги

Загальна інтерпретація пєси

Режисер, що візьметься за ставлення «Думи про Нечая», мусить усвідомити собі, що в цій пєсі боряться зі собою три світогляди, три стихії, а саме — чуттєве, повне сили і запалу розуміння патріотизму в *Данила Нечая*, далі світ зрівноваженої, на холодному розумі опертої політичної думки, яку репрезентують в пєсі *Хмельницький* і *Виговський*, і нарешті чинник, який хоче ці дві течії спрямувати в одне русло, а саме *Митрополит Косів*. В загальному рисунку постанови «Думи про Нечая» режисер не сміє забувати про ці три світи, ярко їх зазначити в грі акторів, підкреслюючи стихійність появи Нечая, стриманість і холоднокрівність Хмельницького і Виговського і нарешті добрячу і всерозуміючу поведінку Митрополита.

Гетьман Б. Хмельницький

Полковник Д. Нечай

Князь Корецький

Не є завданням режисера малювати один з цих світоглядів чорними мазками, чи вибілювати його. Всі вони по своєму шляхетно думають і хочуть добра своєму Народові. Хай глядач *сам* витягне належні висновки з пєси і виробить собі свою думку про трагічні конфлікти нашої національної минувщини і дійсности.

Характеристика поодиноких ріль

Данило Нечай. Молодий, приблизно 35-літній, високий, поставний полковник. Нагальна темпераментна вдача, говорить захоплюючись

змістом своїх слів і це захоплення придає його словам гарячої вибухової закраски. Очайдушна, божевільна любов до своєї Вітчизни оправдує багато його може і нерозважних вчинків і придає його появі якоїсь достоїнності і гідності. Темне, сонцем і вітрами осмалене лице, довгий, чорний, юнацький вус, сміло зарисовані брови і орлиний ніс.

Богдан Хмельницький. Середнього росту, чорнявий, але припорошений сивиною волос, кріпка і коренаста будова тіла. З обличчя і цілої постави бе маєстат людини, що рішає про долю мільйонів і відповідати має за свої вчинки перед історією. Ця роля тим трудна, що він нічого не говорить і тільки поглядом і спокійним, зрівноваженим жестом реагує на все, що діється на сцені.

Генеральний писар Виговський. Коли Нечай любить Україну всім своїм гарячим серцем — Виговський любить її мозком, інтелектом. «Український Метерніх» це очеркнення може найкраще характеризує Виговського. Холодний, пронизливий погляд, стриманий і опанований жест, рівномірний і чеканий спосіб говорення, час від часу глумлива усмішка — оце сценічний образ Виговського. Середніх літ, товстий, короткий вус і сталеві черти обличчя.

Раїна кн. Корецька

Підкоморий Забєгловський

Лицар Тогенбург

Митрополит Косів. Поважне, добре і мудре лице. Спокійні, повні гармонії і достоїнності рухи, на устах часто сердечна, батьківська усмішка. Біле, довге волосся спливає на плечі, довга борода і такий-же білий вус. Глибокі, ясно зарисовані очі аскета. Хід повільний, але рішучий.

Раїна Корецька. Молода, ніжна, в розкошах вихована дівчина, яку захопила і пірвала українська стихія, мабуть під впливом кохання Нечая. Як всі неофіти (вона виросла в польському оточенні) стає Раїна фанатично відданою справі Нечая і до кінця не

мінє своїх безкомпромісових поглядів. Дзвінкий, запальний голос, живі рухи, повні принади і свободи.

Князь Корецький. Молодий магнат, деспотична вдача, не терпить ніякого спротиву, визнає засаду, що мета усвячує засоби. Говорить коротко, вривано і рішучо. Лице повне пихи і зарозумілості.

Полковники: Вешняк, Жданович, Богун і Мозиря. Залежно від акторів, яких має режисер до диспозиції, залежно від їх індивідуальних можливостей треба трактувати ці дієві особи. Богун повинен бути молодий і гарний. Один з полковників старший, худий з наспленими бровами, широким вусом, свої фрази бурмоче під ніс. Другий, товстий, жвавий, веселої вдачі, інший: середніх літ, трішки ніби заспаний, байдужий та повільний. Розуміється, це необовязкове, можна інтерпретувати їх також інакше.

Підкоморий Забеловський. Грубий, старший шляхтич. Хвалько і задавака, переконаний, що є найкращим мужчиною на світі і звідтіля його зальоти до Раїни. Смішна і претенсіональна фігура.

Костюми

Козацькі старшини в жупанах, або контушах зі спущеними вільотами. Гетьман повинен мати делію з широким футря-

Митрополит С. Косів

Гетьманський гвардист

ним ковніром. Митрополит Косів в чорнім підряснику (в роді реверенди наших священиків), зверху ряса, чорна з широкими рукавами, низом «кльошова». На голові клубок з білим серпанком, що спадає на плечі. О. Йоасаф тільки в чорному підряснику. Раїна в першій дії в білій суконці тих часів, т. зв. криноліновий крій; в третій дії в козацькому, мужеському вбранні; в четвертій дії, як українська молодиця. Няня в українському, народньому одязі, в вишиваній сорочці, плахті, чобітках і хустці на голові.

Декорації

I. дія. Саля в замку Корецького, можна її прибрати килимами. Обовязково 2 вікна в задній стіні, бо в них з'являються козаки з рушницями. По середині двері. Стіл, лави і дзиглики накріті килимами.

II. дія. Світлиця також прибрана килимами і портретами гетьманів. Довгий стіл, застелений, вкритий паперами, гусячі пера, чорнильниця.

III. дія. Келія. Найкраще звичайна біла хата, завішена образами святих. З боку маленький віттарик з іконою, перед якою Нечай присягає. На столі стоячий хрест.

IV. дія. Корчма. Кілька бочок, скрині, лави. За вікнами і дверима треба приготувати лампи обвинені червоним папером і у відповідний мент підкручуючи і скручуючи гніт — викликувати вражіння пожежі.

Реквізит

З ілюстрованої історії України треба відрисувати гетьманську булаву і полковницькі перначі, дати їх виточити з дерева, та помалювати булаву золотою фарбою, а перначі срібною. Булаву можна прикрасити скляними гудзиками. Рушниці також слід зробити з дерева по зразках з ілюстрацій та помалювати відповідно.

В. Блавацький

Чому

В КОЖНІЙ ХАТІ ПОВИНЕН БУТИ

„Наш Прапор“?

ТОМУ, ЩО ПЕРЕДПЛАТНИК ОДЕРЖУЄ
що другий день по 8 сторін часопису, в яким є:

- а) найновіші вісті зі світової політики,
- б) статті з українського життя в краю і закордоном,
- в) статті на господарські теми,
- г) оригінальні дописи заграничних кореспондентів,
- г) оригінальні дописи з наших сіл і міст,
- д) літературні, театральні і спортові вісті,
- е) цікаві фейлетони,
- е) оригінальні ілюстрації з краю і з закордону, та даром 12 книжок річно, видання «Української Бібліотеки», як рівнож за оплатою порта видання «Аматорського Театру».

Точні Передплатники «Нашого Прапора» одержують безплатно щомісяця книжки по 128 сторін (8 аркушів друку), на добрім, білим папері, в мистецьких многобарвних обгортках найкращих українських і чужих авторів.

Передплата в краю, Ч.С.Р., Австрії і Угорщині місячно: зл. 1.95, квартално зл. 5.55, піврічно зл. 11.10, річно зл. 22.20., а в усіх інших краях: річно згори зл. 32.—, піврічно зл. 17.—.

Адреса: «НАШ ПРАПОР», Львів, вул. Косцюшка ч. 1 а.
Чекове Конто ПКЮ: 500.277.

1,08(1986)

РА

3915

Видавництво

„Українська Преса“

видавець Іван Тиктор

видає:

Жоби

щоді

Львів, Кос

Передплата в

стрії й Угорщині: місячно 3.— зл., чвертьрічно 9.— зл., піврічно 18.— зл., річно 36.— зл. Передплата для всіх прочих країв: місячно 5.50 зл., чвертьрічно 17.50 зл., піврічно 33.— зл., річно згори 66.— зл. Точні передплатники одержують кожного місяця триаркушевий зшиток Історії Українського Війська за зворотом коштів пересилки й опакування місячно в краї 40 гр., в Чехах, Австрії, Угорщині 50 грошів, у всіх прочих краях 70 грошів.

НАШ ПРАПОР

Львів, Костюшка 1/а.
ілюстрований часопис, виходить що другий день. Точні передплатники дістають безплатно щомісяця книжку — премію Видання «Української Бібліотеки». Передплата разом із книжками «Української Бібліотеки» місячно в краю, Чехах, Австрії, Угорщині 1.95 зл., чвертьрічно 5.55 зл., піврічно 11.10 зл., для всіх інших країв місячно 2.95 зл., чвертьрічно 8.55 зл., піврічно 17 зл., річно згори 32.— зл.

Народня Справа

Львів, Руська ч. 18.

тижневий часопис для села. Крім цікавого всебічного матеріалу, дає допомоги за втрати в худобі (40.— зл., коли передплатник доріже штуку, а 60.— зл., коли худобина згине сама). Також два рази в році уряджує велике льосування нагород у грошах, вартісних предметах і моргах поля. — Передплата в краю, Чехах, Угорщині й Австрії місячно 0.90 зл., чвертьрічно 2.50 зл., піврічно 5.— зл., річно 10.— зл., для всіх прочих країв річна передплата 16.— зл.

УКРАЇНЬСЬКА БІБЛІОТЕКА

Львів, Костюшка 1 а.

виходить кожного місяця 1 том 128 сторін друку. Мистецький двобарвний обгортка, триаркушевий папір. Передплата в краї, Чехах, Угорщині й Австрії — чвертьрічна 2.60 зл., піврічно 5.— зл., річна 9.60 зл., поодиноким томом 95 гр. Для всіх інших країв місячно 1.25 зл., чвертьрічно 3.75 зл., піврічно 7.— зл., річно згори 13 зл. Передплатники «Нашого Прапора» дістають «Українську Бібліотеку» даром.

КОМАР

Львів, Костюшка 1 а.

веселий часопис (сатира, гумор), виходить кожного тижня. Передплата: піврічна 5.50 зл., річна 10.— зл., поодиноким числом 25. гр., для закордону 4 дол. річно.

Дзвіночок

Львів, Руська ч. 18.

часопис для українських дітей. виходить щомісяця. Передплата в краю піврічно 1.20 зл., річно згори 2.— зл., поодиноким числом 20 гр. У Чехах річно 12 чк. Австрії 2.20 ш. Румунії 84 лейв, для всіх інших країв 80 ч. ам.

Наш Лемко

Львів, Руська ч. 18.

часопис для Лемків, виходить двічі в місяць. — Передплата в краю, Чехах, Угорщині, Австрії піврічна 1.80 зл., річно згори 3.— зл. Для всіх прочих країв річно 5.50 зл.

Історія Українського Війська

Львів, Костюшка 1/а.

виходить місячними триаркушевими випусками. Передплата в краю, Чехах, Угорщині й Австрії місячно 1.20 зл., чвертьрічна 3.50 зл., піврічна 6.— зл., річна 12.— зл., для всіх інших

країв 18 зл. річно. Хто надішле річну передплату згори, одержить тривку мистецького обгортку. Передплатники «Нового Часу» дістають Історію Українсько-

го Війська за зворотом коштів пересилки й опакування місячно в краю 40 грошів, в Чехах, Австрії й Угорщині 50 гр., в інших краях 70 грошів.

May

м 39/5

Меріам - Лужницький

Дума